

ΣΕΙΡΑ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

1/2021

Ιανουάριος 2021

**Η ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ ΤΩΝ ΣΥΜΦΩΝΙΩΝ ΖΥΡΙΧΗΣ-ΛΟΝΔΙΝΟΥ
ΚΑΙ ΤΑ ΔΙΔΑΓΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΟ ΣΗΜΕΡΑ**

του Ανδρέα Θεοφάνους

**ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΚΕΝΤΡΟ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ
ΔΙΕΘΝΩΝ ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ**

UNIVERSITY *of* NICOSIA

1993-2021 ΕΙΚΟΣΙΟΚΤΩ ΧΡΟΝΙΑ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗΣ

1/2021
Ιανουάριος 2021

**Η ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ ΤΩΝ ΣΥΜΦΩΝΙΩΝ ΖΥΡΙΧΗΣ-ΛΟΝΔΙΝΟΥ
ΚΑΙ ΤΑ ΔΙΔΑΓΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΟ ΣΗΜΕΡΑ**

του Ανδρέα Θεοφάνους

Η ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ ΤΩΝ ΣΥΜΦΩΝΙΩΝ ΖΥΡΙΧΗΣ-ΛΟΝΔΙΝΟΥ ΚΑΙ
ΤΑ ΔΙΔΑΓΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΟ ΣΗΜΕΡΑ

1/2021

Λευκωσία, Ιανουάριος 2021

Copyright © Κυπριακό Κέντρο Ευρωπαϊκών και Διεθνών Υποθέσεων,
Πανεπιστήμιο Λευκωσίας

Εκδόσεις: Κυπριακό Κέντρο Ευρωπαϊκών και Διεθνών Υποθέσεων,
Πανεπιστήμιο Λευκωσίας

Ανδρέας Θεοφάνους

Ο Ανδρέας Θεοφάνους είναι Καθηγητής Οικονομικών και Δημόσιας Πολιτικής και Πρόεδρος του Τμήματος Πολιτικών Επιστημών και Διακυβέρνησης καθώς και του Κυπριακού Κέντρου Ευρωπαϊκών και Διεθνών Υποθέσεων του Πανεπιστημίου Λευκωσίας. Έχει επισκεφθεί αριθμό πανεπιστημίων και δεξαμενών σκέψης ως επισκέπτης καθηγητής, ανώτερος επιστημονικός συνεργάτης ή/και προσκεκλημένος ομιλητής στην Ευρώπη, τις ΗΠΑ, τον Καναδά, τη Μέση Ανατολή, την Ιαπωνία και την Αυστραλία. Αυτά περιλαμβάνουν τα ακόλουθα ιδρύματα: *London School of Economics and Political Science, Brookings Institution, Woodrow Wilson International Center of Scholars, Center for European Integration Studies – University of Bonn, Hebrew University of Jerusalem, Australian Institute of International Affairs* και *University of Tokyo*. Είναι συγγραφέας και συν-επιμελητής διαφόρων βιβλίων και κειμένων πολιτικής για πολιτικά και οικονομικά θέματα καθώς και για θέματα που σχετίζονται με την Κύπρο, την ΕΕ και την ευρύτερη περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου. Μεταξύ άλλων, σημειώνονται τα βιβλία του «Η Πολιτική Οικονομία της Λύσης του Κυπριακού Προβλήματος: Η Εξέταση Τεσσάρων Σεναρίων» (2009), «Η Κύπρος Ενώπιον Διλημάτων - Σκέψεις και Προβληματισμοί» (2011) και «Η Διακυβέρνηση και η Πολιτική Οικονομία μιας Ομοσπονδιακής Κύπρου» (2016). Υπογραμμίζονται συναφώς τα Κείμενα Πολιτικής (με τη συμβολή ομάδας εργασίας) *Η Κυπριακή Οικονομία σε Σταυροδρόμι - Πώς θα εξέλθουμε από την κρίση* (δημοσιεύθηκε από το Κυπριακό Κέντρο Ευρωπαϊκών και Διεθνών Υποθέσεων του Πανεπιστημίου Λευκωσίας τον Μάιο 2013) και *The Way Out of the Cyprus Economic Crisis* (δημοσιεύθηκε από τη *Notre Europe* τον Σεπτέμβριο του 2013). Έχει δημοσιεύσει αριθμό συγγραμμάτων, οργάνωσε πολυάριθμα διεθνή συμπόσια και συνέδρια και ήταν/είναι επιστημονικός συντονιστής σε μεγάλο αριθμό ερευνητικών προγραμμάτων. Το 2004 εισήγαγε τη διμηνιαία ηλεκτρονική έκδοση *In Depth* και στις αρχές του 2010 τη νέα σειρά Κειμένων Πολιτικής του Κυπριακού Κέντρου Ευρωπαϊκών και Διεθνών Υποθέσεων. Από το Φθινόπωρο του 2017 είναι επίσης επιμελητής του μηνιαίου ηλεκτρονικού εντύπου *Eastern Mediterranean Policy Note*.

Η ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ ΤΩΝ ΣΥΜΦΩΝΙΩΝ ΖΥΡΙΧΗΣ-ΛΟΝΔΙΝΟΥ ΚΑΙ ΤΑ ΔΙΔΑΓΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΟ ΣΗΜΕΡΑ¹

Εισαγωγή	6
Αξιολόγηση των Συμφωνιών Ζυρίχης και Λονδίνου	6
Τα 13 Σημεία και το Δίκαιο της Ανάγκης	7
Η Απουσία της Νομιμοποίησης.....	8
Η Τελευταία Ευκαιρία.....	10
Επίλογος.....	11
Επιλεκτική Βιβλιογραφία	13

¹ Η Εισήγηση αυτή κατατέθηκε στο Συνέδριο «60 χρόνια από την υπογραφή των Συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου: Μια αποτίμηση» που διοργάνωσε η Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Λευκωσίας σε συνεργασία με το Κέντρο Μελετών Τάσος Παπαδόπουλος στις 8-9 Νοεμβρίου 2019. Το κείμενο αυτό επικαιροποιήθηκε τον Δεκέμβριο του 2020.

Εισαγωγή

Στόχος του κειμένου αυτού είναι η αξιολόγηση και η αποτίμηση των Συμφωνιών Ζυρίχης και Λονδίνου. Στα πλαίσια αυτά επιχειρούμε να απαντήσουμε το ερώτημα κατά πόσον τα γεγονότα που ακολούθησαν ήταν αναπόφευκτα. Είναι σημαντικό να επεξηγηθεί πως φθάσαμε σε αυτές τις Συμφωνίες και να κατανοηθούν τα χαρακτηριστικά του Συντάγματος. Επιπρόσθετα, αξιολογούνται η υποβολή των 13 Σημείων, οι διακοινοτικές συγκρούσεις και το Δίκαιο της Ανάγκης. Αξιοσημείωτη ήταν η νομιμοποίηση του Δικαίου της Ανάγκης με το Ψήφισμα 186 του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ στις 4 Μαρτίου του 1964, η συνέχιση της ρητορικής για την ένωση και τελικά η στροφή στην πολιτική του εφικτού.

Αναφέρομαι επίσης και στην τελευταία ευκαιρία πριν την καταστροφή που επήλθε το καλοκαίρι του 1974. Εγείρεται συναφώς και το ερώτημα κατά πόσον υπήρξε ευκαιρία μετά το 1974. Είναι ουσιαστικής σημασίας να αντλήσουμε διδάγματα από το παρελθόν και να καταλήξουμε σε μια στρατηγική για να προχωρήσουμε παρά τις δυσκολίες σε ένα καλύτερο μέλλον. Τέλος, το ζητούμενο είναι να αξιολογήσουμε τα οποιαδήποτε διδάγματα για την παρούσα φάση του Κυπριακού.

Αξιολόγηση των Συμφωνιών Ζυρίχης και Λονδίνου

Οι Συμφωνίες Ζυρίχης και Λονδίνου ήταν αποτέλεσμα ενός ανισοζυγίου δυνάμεων στην Ανατολική Μεσόγειο. Η Βρετανία είχε πρωταγωνιστική παρουσία στην περιοχή, η Ελλάδα ήταν σχετικά αδύνατη, η Τουρκία ήθελε πάντα να έχει καθοριστικό ρόλο και η Κύπρος ήταν αποικία. Ενώ η συντριπτική πλειοψηφία των κατοίκων στην Κύπρο ήταν και είναι Έλληνες, ήταν η Τουρκία που πάντοτε επιζητούσε να ασκεί στρατηγικό έλεγχο στη Μεγαλόνησο και την Ανατολική Μεσόγειο. Υπογραμμίζεται συναφώς ότι μετά το τέλος του Δευτέρου Παγκόσμιου Πολέμου αναβαθμίσθηκε αισθητά και ο ρόλος των ΗΠΑ στην Ανατολική Μεσόγειο και την ευρύτερη περιοχή.

Οι βασικοί πυλώνες της διευθέτησης του Κυπριακού συμφωνήθηκαν κυρίως από την Ελλάδα και την Τουρκία χωρίς τη γνώμη των ίδιων των Κυπρίων. Υπήρξαν διαφωνίες στην κυπριακή καθώς και στην ελλαδική αντιπροσωπεία. Η ουσία είναι όμως ότι εν πολλοίς η Τουρκία επηρέασε την έκβαση του τελικού αποτελέσματος. Σημειώνεται επίσης ότι τα συμφέροντα της Βρετανίας είχαν εξασφαλισθεί με τις πρόνοιες για τις Βάσεις καθώς και από το περιεχόμενο των Συμφωνιών που κατ' ουσίαν έδινε στην Κύπρο μόνο μια δεσμευμένη ανεξαρτησία.

Το όλο συνταγματικό πλαίσιο στερούσε από τους Έλληνες της Κύπρου ως πλειοψηφία να χαράσσουν απρόσκοπτα το μέλλον της χώρας. Το Σύνταγμα που συμφωνήθηκε βασιζόταν στο μοντέλο της Συναινετικής Δημοκρατίας (Conscociational Democracy). Έχει επίσης και χαρακτηριστικά του τρόπου διακυβέρνησης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας υπό την έννοια ότι δίδεται τεράστια σημασία στην κοινότητα και όχι στον πολίτη. Έτσι στην Κύπρο

είχαμε μια κατάσταση η οποία στηριζόταν στον δικοινοτισμό - το επίκεντρο ήταν οι δύο κοινότητες και όχι ο πολίτης. Ένα από τα ερωτήματα που εγείρονται είναι κατά πόσον θα μπορούσε να είχε υπάρξει προηγουμένως ένα καλύτερο αποτέλεσμα.

Ο στόχος του αγώνα της ΕΟΚΑ ήταν η ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα. Όμως υπήρξε υποτίμηση του ανισοζυγίου δυνάμεων. Η ανεξαρτησία που πήρε η Κύπρος το 1960 ήταν δεσμευμένη (fettered independence) καθώς και κολοβή. Δεν ήταν μόνο οι πρόνοιες για τις τρεις εγγυήτριες δυνάμεις αλλά πολύ περισσότερο η μορφή διακυβέρνησης της χώρας. Μέρος των Συμφωνιών ήταν και οι Βρετανικές Βάσεις οι οποίες σε συνδυασμό με το Σύνταγμα κατοχύρωναν τα συμφέροντα του Ηνωμένου Βασιλείου.

Υπήρχε επίσης η ψευδαίσθηση ότι το Σύνταγμα του 1960 παρέπεμπε σε ενιαίο κράτος. Η ουσία όμως είναι ότι πολιτικά δημιουργήθηκε μια δυαρχία, μια μορφή διοικητικής ομοσπονδίας. Μεταξύ άλλων, σημειώνεται ότι δεν υπήρχαν κοινοί εκλογικοί κατάλογοι. Το Σύνταγμα προέβλεπε εκλογή Προέδρου μόνο από τους Έλληνες και εκλογή Αντιπροέδρου μόνο από τους Τούρκους. Τόσο ο Πρόεδρος όσο και ο Αντιπρόεδρος είχαν το δικαίωμα αρνησικυρίας/βέτο. Η Βουλή των Αντιπροσώπων αποτελείτο από 35 Έλληνες και από 15 Τούρκους Βουλευτές. Η εκλογή ελάμβανε χώρα από ξεχωριστούς εκλογικούς καταλόγους. Επιπρόσθετα, για την έγκριση αρκετών νομοσχεδίων απαιτείτο η έγκριση και από ψήφους Τούρκων βουλευτών. Στο Ανώτατο Δικαστήριο υπήρχε ένας Έλληνας, ένας Τούρκος και ένας ξένος Δικαστής. Στο Σχέδιο Ανάν η σχετική πρόνοια για το Ανώτατο Δικαστήριο παρέπεμπε σε 3 Έλληνες, 3 Τούρκους και 3 ξένους δικαστές.

Υπήρξαν αρκετές αναλύσεις οι οποίες κατέληγαν σε δυσοίωνες προβλέψεις για το μέλλον. Μεταξύ άλλων, υπήρξε και η εκτίμηση ότι "The Republic of Cyprus has been borne moribund" (η Κυπριακή Δημοκρατία έχει γεννηθεί ετοιμοθάνατη). Προφανώς υπήρχαν θέματα λειτουργικότητας. Πάνω απ' όλα όμως η περιρρέουσα ατμόσφαιρα και το συνταγματικό πλαίσιο δεν ενθάρρυναν τη δημιουργία κοινών πολιτικών στόχων. Το Σύνταγμα Ζυρίχης-Λονδίνου στηριζόταν σε εθνοκοινοτικούς πυλώνες. Τέτοιου είδους συντάγματα ακόμα και σε αναπτυγμένες χώρες έχουν σοβαρά προβλήματα. Κλασικό παράδειγμα είναι το Βέλγιο που είναι στην καρδιά της ΕΕ. Είναι σημαντικό να αξιολογηθεί συναφώς το Σύνταγμα της Βοσνίας και οι προεκτάσεις του.

Τα 13 Σημεία και το Δίκαιο της Ανάγκης

Η υποβολή των 13 Σημείων από τον Πρόεδρο Μακάριο για αναθεώρηση του Συντάγματος στις 30 Νοεμβρίου 1963 προκάλεσε μια σοβαρή κρίση στην Κύπρο και την Ανατολική Μεσόγειο. Για το θέμα αυτό έχουν γραφτεί πολλά. Η ελληνική κυβέρνηση είχε προειδοποιήσει τον Μακάριο να αποφύγει μια τέτοια ενέργεια. Ο Κύπριος Πρόεδρος όμως είχε την πεποίθηση ότι η Βρετανία θα στήριζε τις ενέργειές του. Πέραν τούτου ο Μακάριος θεωρούσε ότι το Σύνταγμα δεν ήταν λειτουργικό. Επιπρόσθετα, εξέφρασε την

πεποίθηση ότι είχε το δικαίωμα να καταθέτει εισηγήσεις για τη βελτίωση του Συντάγματος. Αξίζει να σημειωθεί ότι η Άγκυρα θεώρησε την υποβολή των 13 σημείων ως πραξικόπημα του Μακαρίου με στόχο τον περιορισμό των δικαιωμάτων των Τούρκων.

Σημειώνεται επίσης ότι η χρονική συγκυρία της υποβολής των 13 σημείων, στις 30 Νοεμβρίου 1963, λίγες μέρες μετά τη δολοφονία του Προέδρου Κέννεντυ δεν ήταν η καλύτερη. Ενώ οι ΗΠΑ ήταν σε κατάσταση σοκ, θα έπρεπε να αντιμετωπισθεί μια νέα κρίση στην Ανατολική Μεσόγειο.

Πάρα ταύτα και παρά τις συγκρούσεις που ακολούθησαν, τις απειλές για εισβολή, το Ψήφισμα 186 του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ στις 4 Μαρτίου 1964 ήταν ένας θρίαμβος για την Κυπριακή Δημοκρατία καθώς και για την ελληνική κοινότητα. Δυστυχώς όμως δεν κατανοήθηκε επαρκώς η σημασία αυτού του Ψηφίσματος, το οποίο εν πολλοίς νομιμοποίησε το Δίκαιο της Ανάγκης και άνοιξε τον δρόμο για ένα ενιαίο κράτος. Ούτε κατανοήθηκε ότι αυτό το Ψήφισμα δεν μπορούσε να εγκριθεί χωρίς τη Βρετανία, όχι γιατί αγάπησε τους Έλληνες λίγα χρόνια μετά τον αγώνα της ΕΟΚΑ, αλλά επειδή στη συγκεκριμένη συγκυρία τα συμφέροντά της μπορούσαν να εξυπηρετηθούν από ένα ανεξάρτητο κράτος υπό την κυριαρχία της ελληνικής κοινότητας. Συγκεκριμένα, η Βρετανία ήθελε να αποτραπεί μια λύση διπλής ένωσης και να ενισχυθεί η ανεξαρτησία της Κυπριακής Δημοκρατίας. Η απόφαση αυτή ήταν μια από τις μεγαλύτερες νίκες του Προέδρου Μακαρίου.

Η συνέχεια ήταν τραγική καθώς δεν κεφαλοποιήθηκε η νομιμοποίηση αυτών των κερτημένων στα πλαίσια μιας συμφωνίας για το Κυπριακό. Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι δεν δόθηκε η απαιτούμενη σημασία στην Έκθεση του Ειδικού Αντιπροσώπου του Γενικού Γραμματέα του ΟΗΕ Γκάλο Πλάζα (Galo Plaza 1965). Η συγκεκριμένη Έκθεση υπογράμμιζε ότι δεν υπήρχε γεωγραφική βάση στην Κύπρο για τη δημιουργία ενός ομοσπονδιακού πολιτεύματος βασισμένο στη γεωγραφική διαίρεση της Μεγαλονήσου. Η Έκθεση ξεκάθαρα τόνισε την ανάγκη ενοποιητικών διαδικασιών και πολιτικών προσεγγίσεων στα πλαίσια ενός ενιαίου κράτους.

Η Απουσία της Νομιμοποίησης

Ενδεχομένως το ζήτημα της νομιμοποίησης να ήταν πολύ πιο σοβαρό πρόβλημα απ' ό,τι η δυσλειτουργικότητα. Εκτός από τις συνταγματικές στρεβλώσεις η περιρρέουσα ατμόσφαιρα και το πολιτικό περιβάλλον δεν ενθάρρυναν τη συνεργασία μεταξύ των δύο κοινοτήτων. Υπήρχαν επίσης και εξωτερικές παρεμβάσεις. Αξίζει να σημειωθεί ότι τόσο οι Έλληνες όσο και οι Τούρκοι της Κύπρου επεδείκνυαν μεγαλύτερο σεβασμό προς την ελληνική και τουρκική σημαία αντίστοιχα παρά προς την κυπριακή.

Σταδιακά οι Έλληνες της Κύπρου άρχισαν να ταυτίζονται και με την Κυπριακή Δημοκρατία και τη σημαία της. Η συντριπτική πλειοψηφία όμως των Τούρκων, ιδίως μετά το 1963-64, είχαν μια αρνητική προδιάθεση προς το κράτος, το οποίο αποκαλούν μέχρι σήμερα «Ελληνοκυπριακή Διοίκηση».

Ενδεικτικό της όλης κατάστασης για τα πρώτα χρόνια της νεοσύστατης Κυπριακής Δημοκρατίας είναι το βιβλίο Πρέσβη Αλέξανδρου Ξύδη με τίτλο *Reluctant Republic* (Ανεπιθύμητη Δημοκρατία), το οποίο υπογράμμισε ότι το κράτος αυτό γεννήθηκε χωρίς να το θέλει. Και τούτο επειδή αφ' ενός η συντριπτική πλειοψηφία των Ελλήνων απέβλεπε στην ένωση, θεωρώντας ότι αυτό ήταν ιερό τους δικαίωμα και αφ' ετέρου, από τουρκικής πλευράς μέγιστος στόχος ήταν η επιστροφή της Κύπρου στην Τουρκία. Η διχοτόμηση εθεωρείτο ως παραχώρηση προς τους Έλληνες.

Σε σχέση με τη σημασία της νομιμοποίησης αναφέρω συναφώς το εξαιρετικό βιβλίο του Παναγιώτη Περσιάνη λίγο μετά το δημοψήφισμα με τίτλο *«Η νομιμοποίηση του Κυπριακού κράτους, η υποδόμηση μιας νέας αντίληψης της πραγματικότητας στην Κύπρο»*. Ο Περσιάνης θεωρεί ότι η κορυφαία στιγμή για τη νομιμοποίηση του κυπριακού κράτους ήταν το δημοψήφισμα για το Σχέδιο Ανάν στις 24 Απριλίου, 2004. Υπογραμμίζεται ότι οι Έλληνες της Κύπρου άρχισαν να «ερωτεύονται» την Κυπριακή Δημοκρατία μετά το 1974 καθώς πριν το 1974 εθεωρείτο ένας «γάμος ανάγκης». Μετά το 1974 σταδιακά αρχίζει να υπάρχει ταύτιση με την Κυπριακή Δημοκρατία η οποία κορυφώνεται, σύμφωνα με τον Παναγιώτη Περσιάνη, το 2004.

Υπογραμμίζεται επίσης ότι ενώ ο ελληνοκυπριακός εθνικισμός πριν το 1974 περιστρεφόταν γύρω από την ένωση, μετά το 1974 δημιουργήθηκε μια νέα αντίληψη. Συγκεκριμένα παρά την πικρία για τη στάση της Ελλάδας για τα γεγονότα του 1974, οι Έλληνες της Κύπρου, στην πλειοψηφία τους, εξακολουθούν να είναι περήφανοι για την εθνική τους καταγωγή αλλά ταυτόχρονα ταυτίζονται σε ιδεολογικό πεδίο με την Κυπριακή Δημοκρατία. Η εξέλιξη αυτή είναι καθοριστικής σημασίας καθώς ολοκληρώνεται η διαδικασία της νομιμοποίησης του κράτους. Φαίνεται όμως ότι η σημασία της εξέλιξης αυτής δεν είχε κατανοηθεί επαρκώς και ως εκ τούτου δεν αξιοποιήθηκε ανάλογα. Υπογραμμίζω ότι η ελληνοκυπριακή ηγεσία θα έπρεπε να είχε τονίσει τη σημασία της συνταγματικής μεταρρύθμισης ως απαραίτητο συστατικό της τελικής λύσης του Κυπριακού.

Σημειώνεται συναφώς ότι μετά από την άνοδο της Χούντας στην Ελλάδα, σταδιακά οι Έλληνες της Κύπρου άρχισαν να ταυτίζονται με την Κυπριακή Δημοκρατία για διάφορους λόγους μεταξύ των οποίων και οι οικονομικοί. Η πλειοψηφία των Τούρκων της Κύπρου όμως ουδέποτε ταυτίστηκε με το νόμιμο κράτος. Μέχρι και σήμερα, ακόμα μετά που άρχισαν να χρησιμοποιούν το διαβατήριό της Κυπριακής Δημοκρατίας, δεν ταυτίζονται με το νόμιμο κράτος. Αντίθετα υπάρχει ταύτιση με την κατοχική οντότητα. Επιπρόσθετα ένα μέρος των Τούρκων της Κύπρου ταυτίζεται και με την Τουρκία. Ενδεικτικό είναι το γεγονός ότι ο νεοεκλεγείς ηγέτης της κατοχικής οντότητας Ερσίν Τατάρ δήλωσε ότι «είναι ο άνθρωπος της Τουρκίας στην Κύπρο».

Η Τελευταία Ευκαιρία

Πολλές φορές τέθηκε το ερώτημα κατά πόσον υπήρξαν «χαμένες ευκαιρίες» για τη λύση του Κυπριακού. Αναμφίβολα, υπήρξαν ευκαιρίες πριν το 1974 στο πλαίσιο ενός ενιαίου κράτους. Μια τέτοια εξέλιξη θα βελτίωνε σημαντικά το Σύνταγμα Ζυρίχης – Λονδίνου. Όμως τα οποιαδήποτε Σχέδια τα οποία παρουσιάστηκαν μετά το 1974 δεν συνιστούσαν ευκαιρία.

Θεωρώ ότι πρέπει να γίνει η αναγκαία αυτοκριτική. Ήταν δικαίωμα των Ελλήνων της Κύπρου η απαίτηση του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης-ένωσης, όμως ήταν πολύ δύσκολη έως αδύνατη η εξάσκησή του λαμβάνοντας υπ' όψιν το ισοζύγιο ή ανισοζύγιο δυνάμεων. Ο Μακάριος στράφηκε στην πολιτική του εφικτού περί τα τέλη του 1967. Είχε προηγηθεί η άνοδος της Χούντας στην εξουσία στην Ελλάδα στις 21 Απριλίου 1967 καθώς και η κρίση λίγους μήνες αργότερα, τον Νοέμβριο, που οδήγησε στην αποχώρηση της ελληνικής μεραρχίας από την Κύπρο. Γίνεται αναφορά στη βιβλιογραφία ότι υπήρξαν δύο μεγάλες ευκαιρίες, το 1972 και λίγο πριν το πραξικόπημα το 1974, για επίλυση του Κυπριακού. Σε σχέση με τις εξελίξεις λίγο πριν το πραξικόπημα στις 15 Ιουλίου 1974 σημειώνεται ότι δύο μέρες προηγουμένως, στις 13 Ιουλίου, είχε ολοκληρωθεί ένα προσχέδιο συμφωνίας από τους συνταγματολόγους Δεκλερή και Αλτικαστή το οποίο επρόκειτο να μονογραφηθεί από τους διαπραγματευτές Κληρίδη και Ντενκτάς στις 16 Ιουλίου. Με το πραξικόπημα όμως δημιουργήθηκαν νέα δεδομένα. Το ερώτημα που εγείρεται είναι κατά πόσον ήταν δυνατόν η Τουρκία να αποδεχόταν τη συγκεκριμένη περίοδο μια συμφωνία για ενιαίο κράτος ενώ αξιολογούσε τη σύγκρουση μεταξύ των Ελλήνων της Κύπρου καθώς και μεταξύ Αθηνών και Λευκωσίας. Από συζητήσεις που είχα με τον τότε κυβερνητικό εκπρόσωπο, αείμνηστο Μιλτιάδη Χριστοδούλου, προκύπτει το συμπέρασμα ότι όντως η Τουρκία είχε άλλους σχεδιασμούς.

Μετά το πραξικόπημα και την εισβολή τα δεδομένα διαφοροποιήθηκαν δραστικά. Στις 23 και 24 Ιουλίου, 1974 μετά την πτώση του πραξικοπηματικού καθεστώτος στη Λευκωσία και της χούντας στην Αθήνα αντίστοιχα, ο Προεδρεύων Γλαύκος Κληρίδης εισηγήθηκε στον Τουρκοκύπριο ηγέτη Ραούφ Ντενκτάς την επιστροφή στο Σύνταγμα Ζυρίχης-Λονδίνου. Η τουρκική απάντηση ήταν ότι «είναι πλέον πολύ αργά». Στις 14-16 Αυγούστου, 1974 με τη νέα στρατιωτική επιχείρηση της Τουρκίας, δημιουργήθηκε μια νέα κατάσταση πραγμάτων.

Οι θέσεις για ομοσπονδία είχαν τεθεί και προηγουμένως αλλά δεν υπήρχε η ανάλογη γεωγραφική βάση για μια τέτοια διευθέτηση. Μετά την εισβολή, την κατάκτηση του 37% του εδάφους της Κυπριακής Δημοκρατίας και την εθνοκάθαρση που διέπραξε η Τουρκία, τα δεδομένα είχαν διαφοροποιηθεί άρδην. Οι Έλληνες της Κύπρου ήταν σε κατάσταση σοκ. Υπήρχε επίσης αρχικά η ψευδαίσθηση ότι με την επιστροφή του Προέδρου Μακαρίου στην Κύπρο θα ήταν δυνατή η επιστροφή των προσφύγων στις εστίες τους σε σύντομο χρονικό διάστημα.

Επίλογος

Σε θεωρητικό επίπεδο το ερώτημα που τίθεται ήταν κατά πόσον το Σύνταγμα Ζυρίχης-Λονδίνου θα μπορούσε να ήταν λειτουργικό. Υπογραμμίζεται ότι με ένα τέτοιο Σύνταγμα απαιτείται ανοχή, αλληλοκατανόηση, ωριμότητα, αλληλοσεβασμός, στοιχεία τα οποία δεν υφίσταντο. Τα στοιχεία αυτά δεν υπάρχουν ούτε και σήμερα. Ως εκ τούτου δεν είναι δυνατό με τα υφιστάμενα δεδομένα να διασφαλισθεί μια βιώσιμη και λειτουργική λύση στη βάση της διζωνικής δικοινοτικής ομοσπονδίας. Λαμβάνοντας υπ' όψιν όλα τα δεδομένα σημειώνω ότι το έλλειμμα νομιμοποίησης που υπήρχε με την εγκαθίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας θα παρουσιασθούν και την επόμενη μιας διευθέτησης εάν αυτή θεωρηθεί ότι κατ' ουσίαν είναι αποτέλεσμα επιβολής.

Επιπρόσθετα, ενώ συζητούμε για ομοσπονδία όλα αυτά τα χρόνια, υπήρξε η ψευδαίσθηση μεταξύ των Ελλήνων της Κύπρου ή τουλάχιστον η μη επαρκής κατανόηση της φιλοσοφίας των ομοσπονδιακών πολιτευμάτων καθώς και των διαφορετικών προσεγγίσεων. Δεν κατανοήθηκε ότι υπάρχουν ομοσπονδιακά πολιτεύματα τα οποία δεν στηρίζονται μόνο σε εθνοκοινοτικούς πυλώνες και στη Συναινετική Δημοκρατία. Αγνοήθηκε το γεγονός ότι υπάρχουν και άλλες μορφές ομοσπονδίας και ιδίως αυτά που εμπίπτουν στη φιλοσοφία των ενσωματωτικών ομοσπονδιακών πολιτευμάτων (Integrationalist Federalism). Ένα τέτοιο σύστημα είναι αυτό των ΗΠΑ όπου το Σύνταγμα διασφαλίζει τα δικαιώματα των πολιτών ανεξαρτήτως εθνοτικής καταγωγής και θρησκευτικών πεποιθήσεων και δεν στηρίζεται σε εθνοκοινοτικούς πυλώνες.

Στις ΗΠΑ υπήρξε το 1960 η εκλογή του Τζών Κέννεντυ όχι επειδή ήταν η σειρά ενός καθολικού να γίνει Πρόεδρος της χώρας αλλά ως αποτέλεσμα του θριάμβου της πολιτικής. Το ίδιο και σε πιο έντονη μορφή έγινε με την εκλογή του Μπαράκ Ομπάμα, ενός Αφροαμερικανού πολιτικού, το 2008 και 2012 στην Προεδρία των ΗΠΑ.

Τα δεδομένα είναι εξαιρετικά δύσκολα. Επιπρόσθετα είναι σημαντικό να ληφθεί σοβαρά υπ' όψιν η σημασία μιας εξελικτικής διαδικασίας καθώς και η υιοθέτηση ουσιαστικών μέτρων οικοδόμησης εμπιστοσύνης. Εάν κρίνουμε τους ατέρμονους κύκλους διακοινοτικών συνομιλιών που έλαβαν χώρα από το 1974 μέχρι σήμερα εκ του αποτελέσματος είναι προφανές ότι απέτυχαν. Μπορεί να λεχθεί επίσης ότι ενώ το διαπραγματευτικό πλαίσιο κινήθηκε από το 1974 μέχρι σήμερα προς τις θέσεις της τουρκικής πλευράς, εν τούτοις ο τουρκικός μαξιμαλισμός δεν επέτρεψε τη λύση. Θεωρώ ότι έστω και τώρα πρέπει να προσπαθήσουμε να αξιολογήσουμε κατά πόσον είναι δυνατόν να διαφοροποιηθεί το διαπραγματευτικό πλαίσιο με τρόπο που να τυγχάνει νομιμοποίησης εντός αλλά ταυτόχρονα και στήριξης εκτός Κύπρου. Με την εκλογή του Ερσίν Τατάρ στην ηγεσία της κατοχικής οντότητας και την κατάθεση της θέσης για λύση δυο κρατών, παρέχεται η ευκαιρία στην ελληνική πλευρά να μην ακολουθήσει την προσφιλή της τακτική η οποία

περιστρέφεται γύρω από την προάσπιση του διαπραγματευτικού πλαισίου και του κεκτημένου του προηγούμενου γύρου συνομιλιών.

Στη σημερινή συγκυρία είναι σημαντικό όπως η ελληνική πλευρά θέσει νέες ιδέες. Μεταξύ άλλων, είναι δυνατό να τονισθεί ότι στην Κύπρο υπάρχει ένα νόμιμο κράτος και μια παράνομη κατοχική οντότητα. Πέραν τούτου, η οποιαδήποτε ομοσπονδιακή διευθέτηση θα πρέπει να λάβει υπ' όψιν τρία καθοριστικά δεδομένα:

- (α) το Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας
- (β) τα γεγονότα του 1974
- (γ) την ένταξη της Κυπριακής Δημοκρατίας στην ΕΕ και μεταγενέστερα στην Ευρωζώνη

Λαμβάνοντας επίσης υπ' όψιν τους ατέρμονους κύκλους συνομιλιών οι οποίοι δεν κατέληξαν σε μια διευθέτηση καθώς επίσης την καχυποψία και την έλλειψη κοινών στόχων μεταξύ των δύο κοινοτήτων, θα πρέπει να τολμήσουμε να υιοθετήσουμε μια εξελικτική πορεία και διαδικασία. Εκ των πραγμάτων η συζήτηση αυτή θα πρέπει να περιλαμβάνει την περικλειστη πόλη των Βαρωσίων, την πιθανή συνεργασία σε ενεργειακά και άλλα ζητήματα καθώς και την επαναξιολόγηση της μορφής του ομοσπονδιακού πολιτεύματος στα πλαίσια μιας διευθέτησης του Κυπριακού. Καταλήγοντας, υπογραμμίζω ότι καμία εξέλιξη στα ζητήματα αυτά δεν μπορεί να λάβει χώρα χωρίς τη συγκατάθεση της Τουρκίας.

Επιλεκτική Βιβλιογραφία

Ελληνική

Βενιζέλος Κ., Ιγνατίου Μ., *Τα Μυστικά Αρχεία του Κίσιντζερ*, Αθήνα, Λιβάνης, 2002.

Δεκλερής Μ., *Κυπριακό 1972–1974: Η Τελευταία Ευκαιρία*, Αθήνα, Εκδοτική Εταιρεία Εστία, 1981.

Θεοφάνους Α., «Ποια λύση μπορεί να έχει ευοίωνο μέλλον;», *Φιλελεύθερος*, 15 Μαρτίου 2008.

Θεοφάνους Α., «Το μάθημα της Βοσνίας να μελετήσει το Εθνικό Συμβούλιο», *Φιλελεύθερος*, 10 Σεπτεμβρίου 2009.

Θεοφάνους Α., Κάππος Σ., Μαυροειδής Κ., «Η Διζωνική Δικοινοτική Ομοσπονδία και η Εναλλακτική Πρόταση», Κείμενο Πολιτικής 4/2016, Κυπριακό Κέντρο Ευρωπαϊκών και Διεθνών Υποθέσεων.

Θεοφάνους Α., «Τα ομοσπονδιακά μοντέλα και η Κύπρος», *Σημερινή*, 26 Ιουλίου 2020.

Κληρίδης, Γλ., *Η Κατάθεσή μου*, τόμος 1, Λευκωσία, Εκδόσεις Αλήθεια, 1988.

Κληρίδης, Γλ., *Η Κατάθεσή μου*, τόμος 2, Λευκωσία, Εκδόσεις Αλήθεια, 1989.

Κληρίδης, Γλ., *Η Κατάθεσή μου*, τόμος 3, Λευκωσία, Εκδόσεις Αλήθεια, 1990.

Κληρίδης, Γλ., *Η Κατάθεσή μου*, τόμος 4, Λευκωσία, Εκδόσεις Αλήθεια, 1991.

Παύλου Σ., (Επιμ.), *Η άλλη Κατάθεση ΑΠΟΡΡΗΤΟΝ: Τα πρακτικά της σύσκεψης του 1974*, Λευκωσία, Εκδόσεις Το μώλυ, 1991.

Περσιάνης, Π. Κ., *Η Νομιμοποίηση του Κυπριακού Κράτους – Η Οικοδόμηση μιας Νέας Αντίληψης της Πολιτικής Πραγματικότητα στην Κύπρο*, Εκδόσεις Κυπροέπεια, Λευκωσία 2004.

Χριστοδούλου Μ., *Η Πορεία μιας Εποχής: Η Ελλάδα, η Κυπριακή Ηγεσία και το Κυπριακό Πρόβλημα*, Αθήνα, Εκδοτικός και Εμπορικός Οργανισμός Ιωάννου Φλώρου, 1987.

Χριστοδουλίδης Ν., *Τα Σχέδια Λύσης του Κυπριακού (1948-1978)*, Εκδόσεις Καστανιώτης, 2009.

Αγγλική

- Bahcheli T., "Searching for a Cyprus Settlement: Considering Options for Creating a Federation, a Confederation, or Two Independent States", *Publius: The Journal of Federalism*, vol. 30, no. 1-2, Winter/Spring 2000, pp. 203-216.
- Deschower, K., "Kingdom of Belgium", in J. Kincaid and A. Tarr, *Constitutional Origins, Structure, and Change in Federal Countries*, McGill-Queen's University Press, 2005, pp. 48-75.
- Deschower, K., "Federalism, Frustration and Democratic Governance", *In Depth*, Volume 12, Issue 4, September 2015.
- Hitchens Ch., *Hostage to History: Cyprus from the Ottomans to Kissinger*, London/New York, Verso Press, 1997
- Kyriakides S., *Cyprus: Constitutionalism and Crisis Government*, Philadelphia, Univ. of Pennsylvania Press, 1968.
- McMahon, P. and Western, J., "The Death of Dayton: How to Stop Bosnia From Falling Apart", *Foreign Affairs*, Vol. 88, No. 5, September/October 2009, pp. 69-83.
- Muller J., "The Clash of Peoples – US and Them: The Enduring Power of Ethnic Nationalism," *Foreign Affairs*, Vol. 87, No. 2, March/April, 2008, pp. 18-35.
- O'Malley B. and Craig I., *The Cyprus Conspiracy: America, Espionage and the Turkish Invasion*, London/New York, I.B. Tauris, 1999.
- Plaza, G., United Nations Security Council, *Report of the United Nations Mediator on Cyprus to the Secretary-General*, Note by the Secretary-General, S/6253, March 26, 1965.
- Republic of Cyprus, *Constitution of the Republic of Cyprus*, PIO, Nicosia, 1960.
- Theophanous A., "Prospects for Solving the Cyprus Problem and the Role of the European Union", *Publius, The Journal of Federalism*, vol. 30, no. 1-2, Winter/Spring 2000, pp. 217-241.

Theophanous A., *The Cyprus Question: The Challenge and the Promise*, Nicosia, Intercollege Press, 2004.

Theophanous A., *The Political Economy of a Cyprus Settlement: The Examination of Four Scenaria*, Nicosia, PRIO Report 1/2008, 2008.

Theophanous A., "Time for Plan B – An Evolutionary Approach", *Cyprus Weekly*, 23 June 2017.

Theophanous A., "Revisiting the Cyprus Question and the Way Forward", *Turkish Policy Quarterly*, vol. 15, no. 4, Winter's Issue 2017, pp. 37-50
<http://turkishpolicy.com/article/841/revisiting-the-cyprus-question-and-the-way-forward>

United Nations, *Annan Plan*, 2004
<http://www.un.org/Depts/dpa/annanplan/annanplan.pdf>

Xydis, S. G., *Cyprus: Reluctant Republic* (Mouton Press, The Hague/Paris 1973).

**ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΚΕΝΤΡΟ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ
ΔΙΕΘΝΩΝ ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ**

UNIVERSITY *of* NICOSIA

1993-2021 ΕΙΚΟΣΙΟΚΤΩ ΧΡΟΝΙΑ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗΣ